

Michela e. 2/

Mgr. Miroslav Michela, PhD., ÚČD FF UK v Prahe, histmirm@savba.sk

Recenzentský posudok na diplomovú prácu:

Eva Palivodová:

**Ochrana hraníc a vytvárení vnějšího nepřítele v Československu
v letech 1948 – 1956.**

Diplomantka predložila k obhajobe rozsiahlu prácu čítajúcu 283 strán, v ktorej sa rozhodla spracovať problematiku ochrany československých hraníc a dobovej propagandy venovanej „vonkajšiemu nepriateľovi“ a „ochrancom hraníc“. Text sa teda venuje kontextualizovaniu problematiky hranice ako bezpečnostného ale v podstate aj ideologického fenoménu. Hranice predstavujú významný atribút štátnej suverenity, pričom ich ochrana patrí medzi významné – prioritné – úlohy štátneho aparátu. Ako upozorňuje diplomantka, v kontexte totalitného režimu: *„Zavedení trestného činu opuštění území republiky spolu se zavedením ženíjně-technických zabezpečení a ostrahy hranice Pohraniční stráží představovalo uzavření Československa a jeho obyvatel před okolním světem a pomáhalo upevňovat vládu Komunistické strany Československa.“*

Diplomová práca je logicky rozdelená do ôsmich kapitol a množstva podkapitol, ku ktorým treba pripočítat' ešte úvod, záver a rozsiahle prílohy. Už na tomto mieste treba povedať, že ide o nadštandardne rozsiahle dielo. Priložené materiály v rozsahu 81 strán zaujímavo ilustrujú a dopĺňajú celý text. Predložený text ponúka historickú analýzu problematiky ochrany hraníc Českých krajín (resp. Československa) od stredoveku až po rok 1956, pričom sa podrobne venuje organizačnému vývoju jej inštitúcií, legislatívy, každodennosti či dobovej propagandy. Prácu je tiež možné logicky definovať v dvoch základných tematických rovinách: prvú reprezentujú kapitoly 1 až 5 a druhú 6 až 8.

Prvá kapitola je venovaná ochrane hraníc pred rokom 1945 a predstavuje všeobecný a pomerne rozsiahly úvod do problematiky. Nasledujúce dve kapitoly obsahujú popis ochrany hraníc Československa v období rokov 1945-1956. Autorka tu detailne popisuje štruktúru, úlohy, legislatívu a zmeny, ktoré sa udiali v kontexte fungovania ochrany hraníc. Tak ako aj

v predchádzajúcej kapitole, aj tu ponúka množstvo konkrétnych prípadov – ľudských príbehov. Takže neostáva len na úrovni právnej a inštitucionálnej roviny, venuje sa aj niektorým prvkom z každodennej praxi života pohraničiarov a pohraničia v skúmanom období. Tieto časti práce sú postavené predovšetkým na odbornej literatúre, ktorá obsahuje už pomerne veľký počet titulov. Poznatky zozbierané svojimi predchodcami však diplomantka dopĺňa aj o rozsiahli pramenný výskum. Konkrétne o štúdium archívnych fondov Archívu bezpečnostných zložiek v Prahe a dobovej tlače a publicistiky. Veľmi vhodne tiež využila fakt, že udalosti o ktorých píše sa nestali až tak dávno a svoj výskum obohatila aj rozhovormi s aktérmi. Významným medzníkom v tomto období bol predovšetkým február 1948, kde ma zaujala analýza posunu vzťahu *Pravdy* a aj samotnej KSČ smerom k práci finančnej stráže (s. 48). Aby toho ešte nebolo dosť, diplomatka sa okrem spomenutých otázok venuje problematike aj tak trochu z pohľadu sociálnych dejín, keďže čitateľa informuje aj o rôznych aspektoch života v pohraničí. Týmto problémom sa venuje napríklad aj štvrtá kapitola. Autorka sa v nej zamýšľa nad zmenami, ktoré do niektorých pohraničných území (predovšetkým s Nemeckom a Rakúskom) priniesol koniec druhej svetovej vojny. Ako sama upozorňuje: dôsledku masových migrácií došlo k „*dlouhodobé devastaci pohraničí, jeho osídlení i mentality jeho obyvatel*“, že „*celkem bylo v zakázaném pásmu zbouráno asi 2800 budov, obce posloužily jako dělostřelecké cíle, byly zničeny i drobné sakrální objekty – křížky, kapličky, boží muka, aby nemohly sloužit jako orientační bod pro špióny a diverzanty.*“ Došlo tiež k vytýčeniu tzv. hraničného a zakázaného pásma v ktorom platil zvláštny pobytový režim. Piata kapitola približuje každodenný život príslušníkov Pohraniční stráže a ich ovplyvňovanie dobovou propagandou. Tieto záležitosti autorka dokladuje na príklade 9. brigády Pohraniční stráže v Poběžovicích, pričom táto časť práce je v najväčšej miere postavená na primárnom archívnom výskume. Po prečítaní prvých 120 strán práce, ktoré vo veľkej miere popisovali systém ochrany hraníc akoby zo „zhora“ ma veľmi potešila podkapitola pod názvom Iný pohľad, ktorá je do určitej miery aj kritickým zhodnotením predchádzajúcich strán. Na základe výpovedí bývalých pohraničiarov dostáva čitateľ úplne nový, oveľa kritickejší pohľad na pôsobenie pohraničnej stráže. Veľmi symptomatické je svedectvo pána Minaříka ktorý vojakov z povolania označil za „*blbce, opilce a zkrachovalce*“, ktorí by mali problém s uplatnením a ktorí sa viac ako o ochranu hraníc zaujímali o alkohol a ženy.

Kapitoly šesť až osem sú venované problematike propagandy. Predovšetkým vytváraniu „obrazu pohraničiara“ a „vonkajších nepriateľov“ proti ktorým mal bojovať. Pohraničiari boli pravidelne prezentovaní ako novodobí Chodovia – reprodukujú literárny vzor hrdinských obrancov hraníc z diela Aloisa Jiráka, čo malo zdôrazniť určitú kontinuitu

a tradíciu. Medzi ich hlavné vlastnosti mali patriť bdelosť a ostražitosť, čo mali byť vlastne dôležité vlastnosti celého československého pracujúceho ľudu. Naproti tomu, „obraz nepriateľa“ nebol stále rovnaký a stabilný, ale vyvíjal sa a menil v čase a v priestore v „závislosti na aktuální politické situaci uvnitř i vně sovětského bloku“. Ako upozorňuje autorka: „Tento obraz vytvořený komunistickou propagandou rovněž významně působil v systému ochrany hranice, utvářel pohled a názory obyvatel na střežení hranic...“. Okrem teoretického úvodu do problematiky, ktorý je zameraný predovšetkým na vysvetlenie predstáv o „cudzom“ a „našom“ a priblíženia jazykových špecifik komunistickej propagandy. Zamýšľa sa napríklad nad kategóriou „ľudu“, ktorá bola: „hlavním zdrojem legitimacy komunistické moci, bylo na něj často odkazováno v propagandistických textech, „vůle lidu“ nahradila dřívější „vůli Boží“, pričom ale „hranice „lidu“, kdo mezi lid patří a kdo ne, určovala komunistická strana“. Autorka ponúka aj prehľad organizácie propagandy v Československu, či rozsiahlejšie zamyslenie sa nad funkciou karikatúry v dobovej propagande. V rámci toho: „obraz pohraničníka často splyval s obrazem československého vojáka, popř. jejich vzoru sovětského rudoarmějce. Jejich hlavním úkolem a také atributem v propagandistickém obraze byla obrana míru, boj proti vnitřním i vnějším protivníkům“. V tejto časti práce autorka prechádza viac k analytickému štýlu. Posledná kapitola je venovaná typológii „vonkajších nepriateľov“ a spôsobom ich propagandistickej prezentácie.

Pred čítaním predloženej práce som sa nevedel zbaviť dojmu, že idem čítať dielo zostavené z dvoch ťažiskových tém, ktoré samo o sebe z hľadiska kvality aj kvantity predstavuje korpus až dvoch diplomových prác. Diplomantka popisuje a analyzuje stanovené problémy na veľmi dobrej odbornej úrovni, pričom otvára množstvo tém a otázok. Vo svojom posudku som si preto dovoľil upozorniť len na niektoré, keďže už len vypísanie základných okruhov problémov by zabralo príliš veľa miesta. Prácu vnímam ako prepojenie inštitucionálnej a sociálnej roviny „ochrany hraníc“, ktorá prebiehala v praktickom slova zmysle v teréne, t.j. v pohraničných zónach, ale aj v spoločenskom prostredí, ktoré sa totalitný režim snažil indoktrinovať a kontrolovať. Z tohto pohľadu je mi veľmi sympatická snaha autorky poukázať na rôzne roviny problematiky. Jej príspevok k problematike ochrany hraníc považujem za fundovaný a nadštandardne rozsiahli. Okrem niekoľkých drobností napr. v poznámkovom aparáte, nemám k textu žiadne zásadnejšie výhrady.

Preto mi ostáva len konštatovať, že predložený text spĺňa všetky nároky kladené na diplomovú prácu, ktorú odporúčam na ústnu obhajobu. Verím, že autorka niekedy v budúcnosti svoje výsledky výskumu ponúkne aj na publikovanie.

V Komárne dňa 6. 9. 2010

Miroslav Kudus